

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE

دانشکده اصول الدین - قم

گروه فقه و حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد

مبانی و احکام فعالیت اقلیت‌های دینی در کشورهای اسلامی

استاد راهنما

جناب آقای دکتر محمود یوسفوند

نگارش

زینب قره سید رومیانی

تابستان ۱۳۹۷

دانشکده اصول الدین
USUL AL DEEN COLLEGE

کلیه اصول الدین - قم

قسم. الفقه و الحقوق.

رساله ماجستير

المبانی و الاحکام لنشاط الاقليات الدينية في الدول الاسلاميه

الاستاذ المشرف

الدكتور محمود يوسفونند

اعداد

زينب قره سيد رومياني

صيف ۱۹۳۴

تقدیم:

به خانواده‌ام که در سختی‌ها

و دشواری‌های زندگی،

همواره یآوری دلسوز و فداکار

و پشتیبانی محکم و مطمئن

برایم بوده‌اند.

تقدیر:

سپاس و ستایش خدای را جل و جلاله که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تار، درفشان. آفریدگاری که خویشتن را به ما شناساند و درهای علم را بر ما گشود و عمر و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید. پس از حمد خالق بر خود فرض می‌دانم از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر یوسفوند که زحمت راهنمایی نگارش این پایان نامه را متحمل شدند، تقدیر نمایم و سلامت و سربلندی ایشان را از خداوند منان مسئلت دارم.

چکیده

یکی از بحث‌های قابل طرح در جامعه اسلامی، به ویژه در شرایط کنونی، موضوع تعامل با اقلیت‌ها و حقوق آنهاست؛ زیرا اثبات ادعای عدالت‌جویی و صلح‌طلبی دین اسلام در برخورد با هم‌پیمانان خود، تنها با اثبات حقوق مسلم اقلیت‌های دینی در جامعه مذهبی میسر است؛ به همین جهت پژوهش حاضر با هدف بررسی مبانی و احکام فعالیت اقلیت‌های دینی انجام گرفته شده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی می‌باشد و گردآوری اطلاعات با استفاده از منابع کتابخانه صورت گرفته است. پژوهش در سه فصل تدوین گشته است، در فصل اول به طرح مقدمات و کلیات اختصاص یافته است. در فصل دوم به بررسی مبانی فقهی فعالیت‌های اقلیت‌های دینی با توجه به قرارداد ذمه، هدنه و امان پرداخته شده و در فصل سوم احکام فعالیت اقلیت‌های دینی شامل آزادی و حقوق آنان که باید توسط حکومت اسلامی تامین گردد و همچنین چگونگی روابط مسلمانان با اهل کتاب بیان شده است. نتیجه تحقق حاکی از آن بوده است که با توجه به قراردادهای ذمه، هدنه و امان، مال و عرض اقلیت‌های دینی از هر گونه تعرضی مصون می‌شود و اقلیت‌های دینی در جامعه اسلامی، هیچ‌گاه عنوان بیگانه را نمی‌گیرند؛ بلکه با انعقاد قراردادهای مذکور پیوند معنوی عمیقی با اسلام می‌بندند. در رابطه با احکام اقلیت‌های دینی، این موضوع از منظر فقهی از اهمیت اساسی برخوردار بوده و تازمانی که اقلیت‌ها بر ضد اسلام و مسلمانان توطئه نکنند در کشور اسلامی آزاد هستند. از طرفی تدوین کنندگان قانون اساسی، در نگارش و تصویب قانون اساسی، ضمن اساس قرار دادن شرع مقدس، نسبت به حقوق اقلیت‌ها بی‌توجه نبوده‌اند که بر اساس این قوانین، آنان از حقوق متنوعی مانند حقوق سیاسی، اجتماعی، اقتصادی.... بهره‌مند می‌گردند.

هم‌چنین در رابطه با چگونگی ارتباط مسلمانان با اهل کتاب باید گفت، اسلام مسلمانان را به رعایت عطف و احسان با اهل کتاب سفارش نموده و مسلمانان را از هر گونه توهین و بی‌احترامی به اقلیت‌های دینی باز می‌دارد.

کلید واژه: مبانی، احکام، اقلیت دینی، ذمه، هدنه، استیمان.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات	۱
مقدمه	۲
۱-۱- بیان مسئله	۳
۲-۱- بیان اهمیت مسئله	۳
۳-۱- پیشینه تحقیق	۴
۴-۱- سؤال‌های اصلی و فرعی	۵
۵-۱- فرضیه‌های پژوهش	۵
۶-۱- روش تحقیق	۵
۷-۱- محدودیت‌های پژوهش	۶
۸-۱- مفاهیم	۶
۱-۸-۱- مبانی	۶
۱-۸-۱-۱- عقد ذمه	۶
۲-۸-۱-۲- هدنه	۷
۳-۸-۱-۳- استیمان	۸
۲-۸-۱-۲- احکام	۹
۳-۸-۱-۳- اقلیت‌های دینی	۹
فصل دوم: مبانی فعالیت اهل کتاب	۱۳
۱-۲- عقد ذمه	۱۴

- ۱-۱-۲- ماهیت قرارداد ذمه ۱۴
- ۲-۱-۲- کیفیت اجرای عقد ذمه ۱۴
- ۳-۱-۲- شرایط قرارداد ذمه ۱۶
- ۱-۳-۱-۲- پرداخت جزیه ۱۶
- ۱-۱-۳-۱-۲- فلسفه وضع جزیه ۱۹
- ۲-۱-۳-۱-۲- شرایط پرداخت کنندگان جزیه ۲۲
- ۳-۱-۳-۱-۲- مقدار جزیه ۲۳
- ۴-۱-۳-۱-۲- جنس جزیه ۲۴
- ۵-۱-۳-۱-۲- مصرف جزیه ۲۴
- ۲-۳-۱-۲- التزام به احکام اسلام ۲۵
- ۳-۳-۱-۲- ترک عمل منافی با امان ۲۶
- ۴-۳-۱-۲- عدم اقدام علیه مسلمانان ۲۷
- ۵-۳-۱-۲- عدم اظهار منکرات در کشور اسلامی ۲۸
- ۶-۳-۱-۲- عدم احداث معابد، زدن ناقوس و احداث ساختمان‌های بلندمرتبه ۲۹
- ۴-۱-۲- عوامل و موارد بطلان و فسخ عقد ذمه ۳۱
- ۲-۲- هدنه ۳۲
- ۱-۲-۲- ادله فقهی مشروعیت هدنه ۳۲
- ۱-۱-۲-۲- قرآن کریم ۳۲
- ۲-۱-۲-۲- سنت ۳۴
- ۳-۱-۲-۲- عقل و اجماع ۳۵
- ۲-۲-۲- علل برقراری هدنه ۳۶
- ۱-۲-۲-۲- علل مصلحت‌ساز ۳۶
- ۲-۲-۲-۲- رابطه مصلحت و عاقد عقد هدنه ۳۷

- ۳۷-۲-۲-۳- کیفیت تحصیل مصلحت.....
- ۳۸-۲-۳- شرایط هدنه.....
- ۳۸-۲-۳-۱- شرایط لازم.....
- ۴۰-۲-۳-۲- شرایط جایزه.....
- ۴۱-۲-۴- آثار عقد هدنه.....
- ۴۲-۲-۳- قرارداد امان یا استیمان.....
- ۴۲-۲-۳-۱- دلایل مشروعیت قرارداد امان.....
- ۴۲-۲-۳-۱- کتاب.....
- ۴۳-۲-۳-۱- روایات.....
- ۴۵-۲-۳-۱-۳- اجماع.....
- ۴۶-۲-۳-۳- شرایط امان دهنده.....
- ۴۷-۲-۳-۴- شرایط مستامن.....
- ۴۷-۲-۳-۵- موارد نقض امان.....
- ۴۹-۲-۳-۶- وجوب وفاء به قرارداد و عدم تعارض به کافر مستامن.....
- ۵۰-۲-۳-۷- آثار قرارداد امان.....
- فصل سوم: احکام فعالیت‌های اقلیت‌های دینی.....**
- ۵۳-۳-۱- تامین حقوق و آزادی اقلیت‌های دینی توسط حکومت.....
- ۵۵-۳-۱-۱- حقوق و آزادی مذهبی اقلیت‌های دینی.....
- ۵۶-۳-۱-۱-۱- بحث و مناظره بر اساس منطق و استدلال.....
- ۵۶-۳-۱-۱-۲- اسلام و آزادی در اجرای مراسم.....
- ۵۷-۳-۱-۱-۳- امنیت معابد و اماکن مقدسه.....
- ۵۸-۳-۱-۱-۴- حقوق و آزادی مذهبی اقلیت‌های دینی در قوانین ایران.....
- ۵۹-۳-۱-۲- حقوق و آزادی قضائی اقلیت‌های دینی.....

- ۳-۱-۲-۱- حق مراجعه به دادگاه‌های اسلامی برای ترافع..... ۵۹
- ۳-۱-۲-۲- دادگاه صالح برای رسیدگی به جرائم اهل کتاب..... ۶۱
- ۳-۱-۲-۳- تحلیف اهل کتاب..... ۶۲
- ۳-۱-۲-۴- شهادت اهل کتاب در دادگاه اسلامی..... ۶۳
- ۳-۱-۲-۵- دیه اهل کتاب..... ۶۵
- ۳-۱-۲-۶- عاقله اهل کتاب..... ۶۶
- ۳-۱-۲-۷- حقوق و آزادی قضائی اقلیت‌های دینی در قوانین ایران..... ۶۷
- ۳-۱-۲-۱-۱- رعایت موازین اسلامی در کلیه قوانین..... ۶۷
- ۳-۱-۲-۲-۱- امنیت قضایی..... ۶۷
- ۳-۱-۲-۳-۱- دیه..... ۶۸
- ۳-۱-۲-۴-۱- حق تحلیف..... ۶۹
- ۳-۱-۳- آزادی و حقوق اقتصادی اقلیت‌های دینی..... ۶۹
- ۳-۱-۳-۱- حق مالکیت..... ۶۹
- ۳-۱-۳-۱-۱- مالکیت شراب..... ۷۰
- ۳-۱-۳-۱-۲- معاملات ممنوع..... ۷۱
- ۳-۱-۳-۱-۳- حق شفعه..... ۷۲
- ۳-۱-۳-۲- آزادی در انتخاب شغل..... ۷۳
- ۳-۱-۳-۳- استفاده از خدمات دولتی و عمومی..... ۷۴
- ۳-۱-۳-۴- حق تشکیل اتحادیه‌های صنفی و سندیکاها..... ۷۴
- ۳-۱-۳-۵- آزادی و حقوق اقتصادی اقلیت‌های دینی در قوانین ایران..... ۷۴
- ۳-۱-۴- احوالات شخصیه اقلیت‌های دینی..... ۷۶
- ۳-۱-۴-۱- ازدواج..... ۷۶
- ۳-۱-۴-۲- طلاق..... ۷۸

- ۳-۱-۴-۳- وصیت ۷۸
- ۳-۱-۴-۱- وصیت ذمی به ذمی ۷۹
- ۳-۱-۴-۲- وصیت ذمی به مسلمان ۷۹
- ۳-۱-۴-۳- وصیت مسلمان بر ذمی ۸۰
- ۳-۱-۴-۴- ارث ۸۱
- ۳-۱-۴-۵- حقوق و آزادی احوالات شخصیه اقلیت‌های دینی ۸۳
- ۳-۱-۵-۵- حقوق و آزادی سیاسی اقلیت‌های دینی ۸۴
- ۳-۱-۵-۱- حق تصدی مشاغل عمومی و دولتی ۸۴
- ۳-۱-۵-۱-۱- عدم جواز به کارگیری غیر مسلمانان در هیچ یک از امور ۸۵
- ۳-۱-۵-۱-۲- جواز به کارگیری غیر مسلمانان در همه امور جزء امور عبادی ۸۵
- ۳-۱-۵-۱-۳- رعایت قاعده نفی سیل در به کارگیری غیر مسلمانان ۸۷
- ۳-۱-۵-۴- شرکت در انتخابات و نمایندگی مجلس قانون گذاری ۸۸
- ۳-۱-۵-۵- حق تابعیت ۸۸
- ۳-۱-۵-۶- حق آزادی بیان و داشتن مطبوعات ۸۸
- ۳-۱-۵-۷- حقوق و آزادی سیاسی اقلیت‌های دینی در قوانین ایران ۹۰
- ۳-۱-۵-۷-۱- حق حضور در مجلس شورای اسلامی ۹۰
- ۳-۱-۵-۷-۲- حق داشتن احزاب و انجمن ۹۱
- ۳-۱-۵-۷-۳- ارتباط با روسای نظام جمهوری اسلامی ۹۲
- ۳-۱-۵-۷-۴- حق تابعیت ۹۲
- ۳-۱-۵-۷-۵- مجوز انتشار نشریه‌های مختلف ۹۲
- ۳-۱-۶-۱- احکام کیفری اقلیت‌های دینی ۹۳
- ۳-۱-۶-۱-۱- قتل ۹۳
- ۳-۱-۶-۲- قذف، افترا و توهین ۹۵

۹۶	۳-۱-۶-۳- سرقت و راهزنی
۹۶	۳-۱-۶-۴- جرائم اخلاقی و خلاف عفت عمومی
۹۶	۳-۱-۶-۴-۱- جرائم علنی
۹۷	۳-۱-۶-۴-۲- جرائم پنهان
۹۷	۳-۱-۶-۴-۳- جرائم جنسی علیه مسلمانان
۹۷	۳-۱-۶-۴-۴- جرائم علیه امنیت جامعه اسلامی
۹۸	۳-۱-۶-۵- حقوق و آزادی احکام کیفری اقلیت‌های دینی
۱۰۲	۳-۲- چگونگی روابط مسلمانان با اهل کتاب
۱۰۲	۳-۲-۱- نیکوکاری و دوستی با اهل کتاب
۱۰۳	۳-۲-۲- اعطا زکات به اهل کتاب
۱۰۴	۳-۲-۳- عدم بدگوئی
۱۰۴	۳-۲-۴- طهارت اهل کتاب
۱۰۴	۳-۲-۴-۱- نظریه قائلین به نجاست
۱۰۶	۳-۲-۴-۲- نظریه طهارت اهل کتاب
۱۰۷	۳-۲-۵- ازدواج دائم یا موقت با زنان اهل کتاب
۱۰۹	نتیجه‌گیری
۱۱۰	پیشنهادها
۱۱۱	منابع و مأخذ
۱۱۱	کتاب فارسی
۱۱۱	کتاب عربی
۱۱۵	مقالات

فصل اول:

کلیات

مقدمه

برپایی قسط، عدالت، احقاق حق و رساندن انسان به مراتب عالی کمال انسانی از هدف‌های بزرگی است که پیامبران الهی به خاطر آن مبعوث شده‌اند و برای نیل به آن‌ها رنج‌ها و سختی‌های فراوانی متحمل شده‌اند. پیامبران، احقاق حقوق افراد را سیره خود قرار می‌دادند و در صورت استقرار و پیروی اکثریت از آنان، حقوق اقلیت‌ها را محترم می‌شمارند و اکثریت را به رعایت حقوق اقلیت توصیه می‌نمودند و دین خود را به اجبار و اکراه بر اقلیت مخالف خود تحمیل نمی‌کردند.

از آنجایی که اسلام نیز دینی است جهانی و فراگیر و به منطقه و گروه خاصی اختصاص ندارد، همه انسان‌های کره زمین و در همه زمان‌ها مخاطب دعوت اسلام هستند؛ بنابراین جامعیت و جهان‌شمولی این آئین توحیدی ایجاب می‌کند که با همه ملت‌ها و آئین‌ها و از هر نژاد و فرهنگ و با هر گونه اعتقادات ملی و دینی در پیوند باشد، تا بتواند پیام توحید را به آنان برساند و آنان را به اسلام دعوت کند.

دقت در سیره عملی پیامبر اکرم نشان‌گر این واقعیت است که آن حضرت و پیروانش نیز برخورد محترمانه و رفتار انسانی با اقلیت‌های ساکن در سرزمین‌های اسلامی، اجبار و تهدید را در پذیرش دین به کار نگرفتند و با معاشرت‌های نیک خود، آنان را مجذوب خویش ساختند به طوری که خانه و دیار خود را رها کرده و بلاد اسلامی را برای زندگی و سکونت خود انتخاب نمودند.

جوامع اسلامی از آغاز تاکنون همواره پذیرای غیرمسلمانان بوده و آنان در کنار مسلمانان و غیرمسلمانان، آزادانه زندگی می‌کردند و اکثریت مسلمان نه تنها دین خود را به آنان تحمیل نمی‌کردند؛ بلکه با آنان همزیستی مسالمت‌آمیز داشته و به حقوق آنان احترام می‌گذاشتند.

اسلام با تضييع حقوق افراد، حتی به دست زمامدار مسلمانان و به نفع هر فردی اعم از مسلمان و غیرمسلمان شدیداً مقابله کرده و همه پیروان خود را به رعایت حقوق هموعان و غیرمسلمان تأکید ورزیده است به طوری که اقلیت‌های دینی به ویژه یهود و نصارا در سایه اسلام و بهترین شرایط زندگی را داشته و حکومت اسلامی از جان و مال، آبرو و کرامت انسانی آنان حفاظت و دفاع کرده تا آنجا که اگر حاکم اسلامی با غیرمسلمانان نزاع می‌داشت، در دادگاه عادلانه رسیدگی می‌شد؛ هر چند به محکومیت حاکم اسلامی منجر می‌گردید.

بنابراین یکی از موضوعات مهم در این راستا، با توجه به مقتضیات زمان و مکان چگونگی برخورد و ارتباط با اهل کتاب و اقلیت‌های دینی، و تبیین حقوق متقابل آنان با حکومت اسلامی و جامعه مسلمانان می‌باشند تا دیدگاه واقعی اسلام بدون افراط و تفریط در این باره به جهانیان عرضه شود؛ به همین جهت در این نوشتار سعی شده است که مبانی و احکام فقهی-حقوقی مرتبط با اقلیت‌های دینی بیان شود.

۱-۱- بیان مسئله

پیامبر اسلام دائم مردم را بر حقوق اقلیت‌ها سفارش می‌نمودند. اسلام در رابطه با اقلیت‌ها حقوقی را برای آنان قائل شده است به عنوان مثال در برخی موارد امور زنان را به هم کیشان یا دادگاه‌هایی که براساس دین آنان حکم می‌کند واگذار کرده است.

از آنجایی که حضور اقلیت‌ها در جامعه ممکن است باعث ناامنی شود برای جلوگیری از این آفت، حکومت اسلامی حضور آنان را در دو قالب «موقت» و «دائم» مورد پذیرش قرار داده است و برای هر کدام قراردادهایی در نظر گرفته است مثلاً حضور موقت اقلیت‌ها به عنوان «مستامن» یا بستن قرارداد امان یا عهد مورد پذیرش قرار گرفته است و حضور دائمی آنان به عنوان «ذمی» دارای شرایط خاصی است که مورد پذیرش واقع شده است.

در این تحقیق سعی شده است مبانی و احکام فعالیت اقلیت‌های مذهبی در کشورهای اسلامی بر مبنای فقه امامیه مورد بحث قرار گیرد

۱-۲- بیان اهمیت مسئله

تبلیغات دشمنان اسلام و سستی مسلمانان باعث شده که چهره خشن و بدی از اسلام برای غربیان معرفی شود و در این بین نقش تبلیغات در فضای مجازی، کتاب‌هایی که نوشته می‌شود و گروه‌های تروریستی که به نام اسلام فعالیت می‌کنند دین اسلام را به عنوان دینی متحجر و خشن معرفی می‌کنند با توجه به اینکه ادیان از هم‌دیگر تاثیر می‌پذیرند و انقلاب اسلامی ایران این زمینه را فراهم کرده که ادیان مختلف در کنارهم تعامل داشته باشند و به خوبی زندگی کنند حتی حقوق مساوی را در برخی موارد برای آنان قائل شده است. اهمیت این بحث روشن می‌شود که چگونه این اتهاماتی که به اسلام وارد می‌کنند را نفی کنیم؛ لذا بحث از مبانی و احکام فعالیت‌های مذهبی در کشورهای اسلامی ضروری به نظر می‌رسد.

۳-۱- پیشینه تحقیق

منابع مرتبط با موضوع به چند دسته تقسیم می شوند:

الف: کتاب

- ۱- زیدان، عبدالکریم، احکام الذمیین و المستامین فی دار السلام، بیروت: موسسه الرساله، ۱۴۰۸.
- ۲- زنجانی، عباسعلی، حقوق اقلیتها، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۸۹.
- ۳- بهنود، یوسف، احوال شخصیه از دیدگاه قوانین، ارمیه: انزلی، ۱۳۶۹.
- ۴- شریعتی، روح الله، اقلیت های دینی، تهران: موسسه فرهنگی دانش و اندیشه، ۱۳۸۱.

ب: مقاله

- ۱- اسعد، شیخ الاسلامی، حقوق اقلیت های دینی در اسلام، نشریه گروه تحقیقاتی، شماره ۳۲ و ۳۳، ۱۳۵۸.
- ۲- جامعی، محمدامین، حسینی، حسن، بررسی اقلیت های دینی از منظر فقه اسلامی، مطالعات حقوق، شماره ۱۵، ۱۳۹۶.
- ۳- قاسمی، محمدعلی، اقلیت های دینی در ایران، مطالعات راهبردی، شماره ۱۹، ۱۳۸۲.
- ۴- پروین، خیرالله، سپهری فر، سیما، حقوق اقلیت ها در قانون اساسی، مطالعات حقوق بشر اسلامی، شماره ۶، ۱۳۹۲.

ج: پایان نامه

- ۱- محمودی، اکبر، بررسی حقوق اقلیتها از دیدگاه قرآن و حدیث و سیره نبوی، دانشگاه علوم قرآن حدیث
- درباره ارزیابی منابع موجود باید گفت؛ با توجه به کتب فقهی و حقوقی در می یابیم که فقها و حقوقدانان کمتر به طرح بحث حقوق اقلیتها به صورت جامع پرداخته اند و این مسأله را به صورت استطرادی در بحث جهاد مطرح نموده اند هر چند مبانی همچون عقد ذمه و استیمان را مطرح نموده اند. حقوقدانان نیز به صورت محدود حقوق اقلیت ها را مطرح کرده اند و احکام و فعالیت هایی را که می توانند داشته باشند را کمتر مورد بحث قرار داده اند.
- پایان نامه هایی هم که در این باره نگاشته شده است؛ بیشتر جنبه فقهی را مورد بررسی قرار داده اند و از جنبه حقوقی آن غافل بوده اند؛ از طرفی این گونه پایان نامه ها جامع نبوده و از بین مبانی فقط بر روی قرارداد ذمه تاکید داشته اند؛ بنابراین پژوهش حاضر برای اولین بار حقوق اقلیت های دینی به صورت جامع با مبانی (قرارداد ذمه، هدنه

و استیمنان) و احکام آن شامل: آزادی و حقوقی که حکومت باید برای اقلیت‌ها فراهم نماید، هم‌چنین روابط مسلمانان با اقلیت‌ها مورد بررسی قرار داده است.

۴-۱- سؤال‌های اصلی و فرعی

سوال اصلی:

مبانی و احکام فعالیت اقلیت‌های مذهبی در کشورهای اسلامی چیست؟

سوال‌های فرعی:

- ۱- چه مبانی برای فعالیت اقلیت‌های دینی در کشورهای اسلامی بر اساس فقه شیعه وجود دارد؟
- ۲- چه احکامی در خصوص فعالیت‌های اقلیت‌های دینی در کشورهای اسلامی با توجه به (کشورایران) وجود دارد؟

۵-۱- فرضیه‌های پژوهش

به نظر می‌رسد برای اقلیت‌های دینی قراردادهایی در نظر گرفته شده است مثل استیمنان و قرارداد ذمه، که باعث می‌شود مبنای فعالیت اقلیت‌ها در دو قالب موقت و دائم مورد پذیرش قرار بگیرد.

همچنین در برخورد با اهل کتاب به نظر می‌رسد طبق قرآن و روایات باید با حجیت با آنان برخورد کرد از باب تالیف قلوب و ازدواج اهل کتاب و مسائل دیگر بر اساس احوال شخصی مذهب خودشان می‌باشد.

۶-۱- روش تحقیق

دامنه تحقیق شامل کلیه کتاب‌ها، نشریات، پژوهش‌ها و تحقیقات مرتبط با موضوع تحقیق است. گردآوری داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز برای توصیف مبانی و نیز تبیین اهداف با استفاده از روش اسنادی و کتابخانه‌ای از طریق مراجعه به منابع و مآخذ مربوط و ارجاع به آثار و پایگاه‌های الکترونیکی موجود صورت گرفته است و در نهایت پس از توصیف و تحلیل آن‌ها براساس چهارچوب تحقیق و پژوهش به نگارش آن می‌پردازیم.

۷-۱- محدودیت‌های پژوهش

از جمله محدودیت‌های تحقیق می‌توان به کمبود کتاب‌های حقوقی که به موضوع اقلیت‌های دینی پرداخته باشند اشاره نمود.

۸-۱- مفاهیم

۱-۸-۱- مبانی

مبانی جمع مبنا است که در لغت به معانی چندی از جمله بنیاد، اساس، شالوده و پایه آمده است.^۱ مشتقات کلمه بنی در لغت به معنی ایجاد و مخالف انهدام است، ابن منظور می‌نویسد: «بنی، نقیض شکستن و خراب کردن است».^۲ امروزه با توجه به معانی لغوی مبانی، تقریباً تعریفی یکسان از آن در میان محققان شهرت یافته و نسبت به اصل تعریف آن اتفاق نظر وجود دارد، اگر چه در نوع مبانی اختلاف نظر وجود دارد؛ به طور کلی مبانی هر علم، باورهای بنیادی‌اند که در قالب مجموعه‌ای از قضایا، بخشی از مبادی تصدیقی آن علم را تشکیل داده، اصول موضوعه آن علم شناخته می‌شوند و مسائل آن علم بر آن‌ها استوارند.^۳ بنابراین مبانی در اصطلاح هر علمی آن قضایایی هستند که مسائل و مطالب و در نتیجه آرای ارائه شده در علم بر آن‌ها مبتنی می‌شوند.^۴ مبانی مرتبط با پژوهش حاضر شامل: قرارداد ذمه، هدنه و استیمان می‌باشد.

۱-۱-۸-۱- عقد ذمه

عقد در لغت عهد محکم است و در آیه «ای گروه مومنان وفا کنید. به عقدها، مراد از عقود، عهد و پیمان‌هاست که میان مردم واقع شود با عهدهایی که میان خدای تعالی و بندهای او واقع شده، در ضمن تکالیف شرعیه با عقدهای شرعیه است چنان که متبادر است در عرف شرع».^۵

۱. دهخدا، علی‌اکبر، فرهنگ دهخدا، ج ۱۴، ص ۳۵۶.

۲. ابن منظور، محمدبن مکرم، لسان العرب، ج ۱۴، ص ۹۳.

۳. حسینی، طیب، دائرة المعارف قرآن کریم، ج ۸، ص ۲۳.

۴. صرامی، سیف‌الله، مبانی حجیت آرای رجالی، ص ۱۹.

۵. مائده، آیه ۱.

۶. ابوالفتوح رازی، حسن بن علی، تفسیرالقرآن، ج ۲، ص ۱۷۲.

عقد علی الشیء: با او پیمان بست بر سر چیزی با او معاهده بست.^۱

ذمه در لغت به معنای تامین و پناه دادن می‌باشد، در المنجد به معنای زیر چتر خود قرار دادن و حمایت کردن است.^۲

در تفسیر المنار آمده است: اهل ذمه را عقد جزیه می‌گویند که اهل کتاب به سبب این عقد در زمام و امان اهل اسلام می‌باشند؛ یا به جهت این که عقد، عهد و پیمان مخصوص بسته می‌شود، و شاید عقد جزیه گفتن به این مناسبت است که مال مخصوص قرار داده شده و عقد ذمه به این مناسبت است که التزام احکام اسلام قرار داده شده و عهد می‌بندند که این التزام را بکنند.^۳

در اصطلاح فقهی عقد ذمه عبارت است از: قرارداد ویژه‌ای که میان امام مسلمین با جانشین او و فرد یا جماعتی از کفار اهل کتاب منعقد می‌گردد و طبق آن حکومت اسلامی حفظ امنیت ناموسی، جانی و مالی کفار را بر عهده می‌گیرد و در مقابل، کفار اهل کتاب نیز، پرداخت مالیات و ویژه‌ای به نام جزیه به بیت‌المال مسلمین را متعهد و ضامن می‌شوند که در این صورت کفار را کفار ذمی می‌نامند و گاهی نیز به طور عموم از آنان به عنوان اهل ذمه یاد می‌شود.

عقد ذمه را عقد جزیه هم می‌گویند که اهل کتاب به سبب این عقد در زمام و امان اهل اسلام می‌باشند، یا به جهت اینکه با این عقد، عهد و پیمان مخصوص بسته می‌شود، و شاید عقد جزیه گفتن به این مناسبت است که مال مخصوص قرارداد شده و عقد ذمه به این مناسبت است که التزام احکام اسلام قرار داده شده و عهد می‌بندند که این التزام را بکنند.^۴

۱-۸-۱-۲- هدنه

هدنه اسم و در لغت از هدن و معانی سکون و آرامش می‌باشد. این سکون بنا بر نقل لغت برای خاتمه دادن در امور جنگی استعمال می‌شود. در لسان در تعریف هدنه آمده است:

۱. بندرریگی، محمد، فرهنگ عربی-فارسی، ص ۴۵.
۲. معلوف، لوئیس، المنجد، ج ۱، ص ۲۳۷.
۳. رشیدرضا، محمد، المنار، ج ۱، ص ۲۱۹.
۴. قزوینی، ملاعلی، صیغ العقود و الإبقاعات، ص ۳۹.